

LA HISTÒRIA A TRAVÉS DELS NOMS

Antoni Jaquemot Ballarin

HISPÀNIA l'origen del nom

El camí semític:

Quan va sorgir "l'assumpte" de l'illot de "Peregil", en el diari va aparèixer un article que havia escrit Unamuno sobre aquest illot feia anys. Deia que l'illeta era coneguda per una cova on s'hi podien amagar embarcacions. El nom grec era Calypso que correspon al llatí Criptum o sigui "cavitat". Informava que en àrab "cova" és Ghar d'on procedeix el nom de Granada.

L'insigne mestre va recordar que la península Ibèrica era coneguda llavors també amb una expressió semblant: "Illa de l'Ocultació" en púnic I-Sphan (Hispania). Ell apuntava que el nom de l'illot bé podia haver passat a tota la península.

Unamuno va rebutjar la veu basca Ezpan "llavi" la qual havien suggerit pel nom d'Espanya. Per cert, que aquest nom basc "coincideix" amb el llatí Expando "explicar" d'on es veu la relació clara amb "llavi". No cal dir que el llatí no era llengua autòctona peninsular.

Hispania és, doncs, un nom oriental que vol dir "ocultació del sol, occident".

Relacionat amb Ghar "cova" està Al-Garbe "l'occident". Una variant de la qual és Màrave que ha donat Marroc, actualment Tsafon en hebreu.

En púnic Shafan vol dir "conill", veiem com s'assembla a I-Sphan i a l'hebreu Tsafon "nord o ponent", els dos poden tenir un origen comú de la mateixa manera que l'àrab Ghar "cova, ocultació i ponent" i Arnab "conill". El fonema "gh" àrab acostuma a ser mut o s'ha perdut en les diferents parles de l'àrab actual. Així Ghar i *Gharnab "cova i conill" serien paral·lels a la forma Shafan Tsafon. La llengua hebrea és hereva de l'antic púnic-fenici.

El camí grec:

El geògraf grec Estrabó, al servei de Roma, en el seu llibre tercer de Geografia dedicat a la península diu: "... Occident, és a dir Ibèria". Paraula antiga de connotació amb *Hipèria "terra de més enllà". La Ibèria Oriental estava al Cauques i Grècia al mig de la Mediterrània. També equivalia a Hespèria "país d'occident".

P. Chantraine en el seu "dictionnaire étymologique de la langue grecque" indica que Hèsperos és un "vieux mot inanalysable" però és evident la seva procedència semítica, anota.

El llatí recull el terme com (V)esper "vespre, vigília" a través del grec. Quan es pon el sol és el vespre.

Josep M. Solà Solé en la seva toponímia fenicio-púnica declara que Sefard hebreu i Sefan (Shafan) fenici-púnic tenen el mateix sentit: "On mor el sol, occident". Recordem, de pas, que 'occir' vol dir "morir".

Pel que fa al fonema "se>es" de Se-fard a Es-per veiem com Híspalis, que decau en "Espalis", passa a Sepiiyya>Sevilla. El pas de P>B>F>V és característic: Fenícia>Venècia, 'Per-aq', "casa gran, palau" en antic egipci, passa al grec com 'fara-ó' i 'pesen' "corona" com 'basil' "coronat, rei".

El camí iber:

S'ha dit doncs, interpretant el púnic, que Hispània voldria dir "illa de conills". El nom de "conill", però és ibèric i no es refereix a l'animal sinó a la seva especialitat: fer galeries subterrànies. La forma llatinitzada 'cuniculus' a més de "conill" significa "camí subterrani, túnel". Tant el llatí com l'àrab, la idea és "animal que s'amaga en un cau".

El nom era utilitzat a les mines en obrir "galeries". En donen fe Plini, Elià i Polibi. La nostra toponímia també en fa referència: Montconill a la part de Manresa es troben forats o coves. Recordem el nom de "cauna" i "cona" equivalent a "cova" i els noms del pobles Ulldecona, Conesa i Cunit, antigament Conilt.

És evident, doncs, que el nom d'Ibèria i Espèria o Hispània, I-Sphan i Shafan el van imposar els de l'est de la Mediterrània. No hi ha constància d'una denominació indígena de *Conilàndia per part dels naturals de la Península. Pocs, aleshores, tindrien idea de la configuració geogràfica peninsular i d'estar situats en un límit de la terra.

Com hem vist, Ibèria i Hispània són noms geogràfics: "Terra del més Enllà" i "Occident".

La denominació d'Ibèria pels grecs, en un principi, cobria tot el que hi havia a la Península: muntanyes, rius i persones, tot era "occidental". Els rius Tinto i Odiel, a Huelva, va ser denominat riu Iber, precisament era un dels més occidentals.

En el transcurs del temps, segles, el nom "iber" va passar a ser un "ètnic": Definia a la gent de la península que tenia un idioma diferent d'altres parlars peninsulars.

Podria ser degut a dues causes:

Primer: que en un temps reculat, tots els peninsulars parlessin el mateix idioma i que altres pobles haguessin envaït el territori posteriorment. Els habitants antics serien recordats amb el nom primitiu geogràfic: ibers, occidentals.

Segon: Continuant amb el nom geogràfic, serien identificats com a ibers una determinada ètnia invasora per diferenciar-la del lloc original de procedència.

Aquesta és, actualment, la teoria dominant dels lingüistes i arqueòlegs. La dels ligurs preindoeuropeus (aquells que parlaven una llengua no indoeuropea) que ocupaven el nord d'Itàlia i la meitat de França actuals. Els ligurs més occidentals serien els 'ibers'.

S'explicaria d'aquesta manera la similitud de les llengües antigues aquitana i ibèrica i la basca. Recordem segles més tard la mateixa idea: "els Ostrogots i els Visigots". Els Gots de l'Est i els de l'Oest.

Aquesta hipòtesi, faria coincidir les dades històriques explicades pels grecs: A la Mediterrània hi havia tres grans penínsules: La del Peloponesi, la Itàlica i la Ligusina. El delta del Guadalquivir va ser denominat "Ligusinus". En el relat de la història de Sicília, identifiquen els primers colonitzadors als "sículs" procedent d'Ibèria, del riu Xúquer, foragitats pels ligurs. Els grecs denominaven ligurs els pobles del Rosselló i del Llenguadoc, pobles que escrivien en llengua dita 'ibèrica'.

La cultura de la incineració dels morts i enterrament en urnes, va aparèixer en l'època de l'expansió dels ligurs ibers. Temps posteriors, els ibers, pròpiament dits, van continuar amb aquest costum, diferent dels celtes establerts a la Península.

La denominació dels habitants peninsulars anteriors a les grans invasions resta sense identificar. Desconeixem les seves parles. Hi ha identificat un escrit que els lingüistes l'han denominat sublusità, trobat a l'Algarbe. És probable que fos la llengua dels tartessos. Tharsis és un nom oriental de la Bíblia "País de Tresors" i Tartessos nom hel·lenitzat. La cultura pròpia d'aquest país va desaparèixer per les invasions d'ibers (Andalusia Oriental), celtes (Andalusia Occidental) i púnics a una banda i a l'altra.

Hi ha dues escriptures ibèriques, la del nord i la del sud que són semblants. La del sud acostuma a escriure's de dreta a esquerra i la del nord d'esquerra a dreta. Encara que

l'origen d'aquesta escriptura provingués del sud, l'ibèric del nord es va imposar des de les comarques més septentrionals cap al sud. La qual cosa reforça més la idea d'una procedència nòrdica dels ibers. Els signes de l'escriptura, però, són semblants als trobats a la Mediterrània oriental.

SALT EN EL TEMPS

Els esdeveniments de segles posteriors, d'altres invasions i pobles: romans, gots, àrabs són capes que han anat ocultant les més remotes. Les barreges posteriors, les religions oficials, la idea al retorn de l'imperi romà a escala de cada reietó han tergiversat i apropiat elements històrics afins als interessos de cada u i han divulgat la "seva història" als seus súbdits corresponents. Això tots. Tots els que han exercit un poder. Però sempre hi ha un guanyador.

Castella és tot Espanya. Apropiació del nom geogràfic. Hispània sense Portugal finalment, perquè no van poder els castellans però la intenció expansionista hi és. Aquí rau el manteniment del nom. Pregunteu als portuguesos per la por a Castella. La llengua castellana és l'espanyola. Apropiació lingüística. En sentit contrari, doncs, les altres llengües peninsulars no són espanyoles. Han de ser dialectes antics, de cultures reduïdes, sense futur que cal extingir. Qui parlen aquestes relíquies en són conscients i s'adrecen als forasters i als desconeguts "nacionals" en la llengua "comuna". Com van fer els ibers en temps de Roma. En cent anys va desaparèixer aquell idioma. Vet aquí una demostració del poder en l'àmbit idiomàtic i vet aquí el que ens prediu la història.

És curiós, que en el "País Peninsular" quan coincideix algun topònim antic a Andalusia semblant a un de Guipúscoa s'esquincin uns els vestits perquè no volen ser considerats descendents dels "bascos" i els altres, orgullosos, es pensen que són la veritable "raça hispànica". En un territori més reduït encara, que enllaci part d'Aragó, Navarra, País Basc, Burgos, Cantàbria i La Rioja. Les picabaralles històriques territorials són per llogar-hi cadires. Que si eren celtas, que els bascos eren navarresos, que uns van envair als altres. Això, sí, després tots romans i, naturalment, espanyols al final, excepte un reducte. Un reducte que conserva l'antiga llengua preromana.

EL CAS CATALÀ (1)

El català és el llatí que els naturals del país van aprendre dels súbdits de l'imperi romà, itàlics o d'arreu. Llengua imposada després de ser derrotats. Es va parlar un llatí alterat per la idiosincràsia de l'iber, per l'accent i per un centenar i escaig de paraules indígenes que s'hi van incorporar. Segles més tard, altres invasions van deixar rastre en l'idioma. Com que a cada país va ocórrer igual, heus aquí la diferenciació de les llengües dites romàniques.

Si no incidim, la història ens assenyala que la llengua que es parlarà a Catalunya serà una mena de "castellà especial". Compareu l'actual gallec amb el portuguès, abans el mateix idioma, i no parlem de l'occità respecte a la força del francès i, a casa nostre, la desaparició, gairebé total, del català al Rosselló i a gran part d'Alacant. Ah, perdó, del valencià, sí.

El territori actual que es diu Espanya són comunitats autònomes, indissolubles i inseparables sota un jurament solduri al déu comú central i constitucional. Aquelles que coincideixen, en part o en totalitat, amb l'antic territori de parla ibèrica, se'n va anomenar, en èpoques medievals de poder, Corona d'Aragó. Un rei manava sobre diferents territoris, conquerits, està clar, a nobles esquerps o a regnes infidels que no els agradava la idea d'estar sotmesos. Jaume I va assolir allò que després, els romàntics

idiomàtics, van apel·lar “Països Catalans”. La llengua majoritària, el català, es va estendre i, ves per on, coincidia sobre el territori aquell que feia més de mil anys es parlava aquella llengua de les tenebres del temps: la llengua ibèrica. Bosch i Gimpera ho va fer observar i la teoria d'un continuum nacional o cultural va estar servida. Va ser un fet natural, al·leguen: la tendència a reconquerir la pròpia terra.

MENYSPREAR LES EVIDÈNCIES

GUDUR OISOR

Molts bascos, també d'altres, creuen que la seva parla procedeix dels antics habitants de les coves, del paleolític que habitaven als Pirineus i a la serralada Cantàbrica. Una ceràmica trobada a Lliria (València) representa una batalla: Uns guerrers llencen fletxes des d'una barca i a sota, en caràcters ibèrics, hi ha un escrit que transliterat diu “gudur oisor”. En basc actual ‘gudu oihuz’ vol dir “clam de guerra”.

Espanya va tremolar. No podia ser. “Què hi fem, nosaltres els bascos, allà a València en època dels ibers?” “Nosaltres, els valencians, no som bascos!, de cap de les maneres” Una veritable situació anacrònica. Comparar l'actualitat amb més de dos mil anys de diferència.

L'antiga ciutat de Granada, en temps dels romans, es deia Ili-beris, en basc actual Iri-berri vol dir “ciutat nova”. Un altre terrabastall. Naturalment, “coincidències—diuen—que no proven res”.

Joan Coromines ens il·lustra que a la Cerdanya, al Pallars, a la Ribagorça a més de l'Aran i d'Andorra molta toponímia és d'arrel eusquèrica. A la Cerdanya s'han trobat escrits ibèrics. “Res a veure —diuen— vés a saber qui ho ha escrit. Les tropes d'Aníbal hi van passar, oi? Doncs, algun soldat hi va voler deixar un grafiti”.

Som el que som i no sabem el que serem. Ara bé, qui vol ser, serà, però això costa.

(1) Sobre el nom de Català i Catalunya llegiu el meu article “El Català és iber?”

s

q de tots, aleshores. i “La Cova, precipici on s’amaga el sol) His Aquest La interpretació, aleshores seria País de Mines que enllaçaria amb el mite jueu de THARSIS de la Bíblia equivalent a “país de tresors” que tant es deien per la part del mar Roig (mines del rei Salomó) que per l’estret de Gibraltar i que els grecs en deien TARTESSOS, la mateixa llegenda es reproduïx dos mil anys després els espanyols cercaven a Amèrica El Dorado.

El lèxic ibèric recull KONES a l’abric rupestre de Sant Mateu, Castelló i CONIAGELLIETAR (escrit en llatí) cartell rupestre a Almatret Lleida.